

32. Yunus Emre'de İnisiyatik Yolculuk: Üç Âlem Tasavvuru¹

Suzan ORÇAN²

APA: Orçan, S. (2023). Yunus Emre'de İnisiyatik Yolculuk: Üç Âlem Tasavvuru. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 533-553. DOI: 10.29000/rumelide.1405766.

Öz

Bu çalışma Yunus Emre'nin şiirlerini üç âlem tasavvuru çerçevesinde çözümlemeyi amaç edinmektedir. Mitolojiden, eski destanlara ve masallara uzanan bir kapsayıcılıkla kullanımları tespit edilen üç âlem tasavvuru; yer altı, yeryüzü, gökyüzü bir başka ifadeyle cehennem, araf ve cennet şeklinde tasnif edilir. Dikey eksenli bir âlem tasavvurunu barındıran bu kozmik anlayış; inme, çıkma, yükselme şemasına sahiptir. İnisiyasyonun temel dinamiğini oluşturan bu şema, dikey yolculuk olarak nitelenmektedir. Evrensel bir sembolizme sahip olan bu tasavvurun izleklerini folklorda da edebî gelenekte de tespit etmek mümkündür. Böylesi geniş bir alana uzanan bu izleğin kendi içerisinde sahip olduğu bir çözümlemesi ve anlam ağı mevcuttur. Anlatı geleneğinde dışsal bir tezahür, fantastik bir yolculuk örneği sunan bu tasavvur, Yunus Emre'nin evreninde içsel yolculuğun, manevi tekâmül süreçlerinin merhalelerine dönüşmektedir. Dış gerçekliği, iç dünyanın bilinç düzeylerine aktaran, bilincin çeşitli seviyeleri arasındaki iniş çıkışları somut bir anlatım ve görsel tasvirlerle aktaran Yunus Emre, dış âlem-iç âlem denkliliği ortaya koymaktadır. Bu manada Yunus Emre, tüm bu âlemler arasında geçişi temin edebilen bir eksen olarak, destansı bir kahramana dönüşmektedir. Bunun da ötesinde başlangıçtaki birliğe eriştiği için ölümsüzlüğü elde etmekte ve merkezde konumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: inisiyasyon, yer altı, yeryüzü, gökyüzü, manevi yükseliş

¹ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %19

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 13.10.2023-**Kabul Tarihi:** 20.12.2023-**Yayın Tarihi:** 21.12.2023; **DOI:** 10.29000/rumelide.1405766

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı / Teacher, Ministry of National Education (Ankara, Türkiye), suzanorcan@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0001-9328-0950, **ROR ID:** https://ror.org/00jga9g46, **ISNI:** 0000 0001 2179 4856, **Crossref Funder ID:** 501100013898

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

Initiatic Journey in Yunus Emre: The Concepts of Three Realms³

Abstract

This study aims to analyze Yunus Emre's poems within the framework of the three worlds vision. The three realms, whose uses have been identified with a scope ranging from mythology to old epics and fairy tales, are classified as underground, earth, sky in other words hell, purgatory and heaven. This cosmic understanding, which includes the imagination of a universe with a vertical axis, has a descent-ascent-ascension scheme. This scheme, which constitutes the basic dynamics of initiation, is described as vertical journey. It is possible to detect the themes of this imagination, which has a universal symbolism, in both folklore and literary traditions. This theme, which extends to such a wide area, has its own analysis and meaning network. This imagination, which offers an external manifestation and an example of a fantastic journey in the narrative tradition, turns into the stages of the inner journey and spiritual evolution processes in Yunus Emre's universe. Yunus Emre, who transfers the external reality to the levels of consciousness of the inner world and conveys the ups and downs between various levels of consciousness with a concrete expression and visual depictions, reveals the equivalence of the outer world and the inner world. In this sense, Yunus Emre turns into an epic hero, as an axis that can provide the transition between all these worlds. Moreover, since he has attained the original unity, he obtains immortality and is positioned at the center.

Keywords: initiation, underground, earth, sky, spiritual ascension

1.Giriş

Yunus Emre'nin *Divan*'ı batınî muhtevalı eserlerden biridir. Bu eser içinde gözükenin ardında derin anlamlar sunan, hakikati muamma, sembol, alegori gibi kullanımların ardında gizleyen bir yapı ortaya koyar. Sembolik ve mitik bir dilin hâkim olduğu bu eser, inisiyatik merhaleleri içermektedir. Bilincin tüm seviyelerini ihtiva eden bu dereceli aktarım, eserle muhatap olan insanın, mevcut bilinç durumuna yönelik anlamlandırma ihtiyacını karşılar. Bu eser, insandaki günlük pratik ihtiyaçların giderilmesinden ziyade, insanın içsel yolculuğunda kat edebileceği dikey geçişlerin, yükseliş ve inişlerin, içsel mücadelenin mitik anlatılarda karşılaşılan sembollerle aktarımını sunar. Bu çalışmada mitlerde, eski destanlarda, masallarda ve Yunus Emre'de ortak kullanımları görülen üç âlem tasavvurunun çözümlenmesi amaç edinilmektedir.

Üç âlem tasavvuru özünde Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılışları hikâyesinin⁴ kaynaklık ettiği evrensel bir geleneksel sembolizme sahiptir. Başlangıç itibariyle cennetten düşüşün neticesinde

³ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 19

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 13.10.2023-Acceptance Date: 20.12.2023-Publication Date: 21.12.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1405766

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

⁴ Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında yer alan bu hikâye, diğer geleneksel öğretilerin mitolojisinde de farklı adlandırmalarla yer almaktadır. Kur'an'da Bakara Suresi 2/35-39; A'râf Suresi 7/19-27; Tâhâ Suresi 20/115-123 ayetlerinde yer alan bu kassa, Tevrat'ta Yaratılış 2,3/Âdem ile Havva/İnsanın Günahı şeklinde yer almaktadır (Tevrat, 2023). İncil'de ise Tekvin 2, 2. ve 3. Bap'ta aynı hikâyeyi buluruz (İncil, 2023). Sadece İngilizlerin değil tüm Hristiyan dünyası için önem arz eden Âdem ile Havva'nın öyküsü 1667 yılında yayınlanan John Milton'ın *Kayıp Cennet* (Paradise Lost) adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde konu olarak işlenmektedir (Milton, 2006). Ayrıca Milton bu

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

tekrar yükseliş mücadelesini barındıran üç kademeli bir geçiş evresini ifade etmektedir. Tüm Geleneksel Öğretilerde izlekleri takip edilebilen “insanın yüce makamdan düşüşü” ve “düşmüş insanın yükselişi” şeklinde arka planda işlerlik kazanmış bir mahiyetin açılımını bünyesinde barındırmaktadır. Bu yükseliş öyküsü tek tanrılı dinlerin kapsamını aşarak çeşitli adlandırmalarla şekilsel unsurlarda farklılık göstermekle birlikte özünde aynı hikâyeyi terennüm ederek bir süreklilik kazanmıştır. Yükselişin manevi düzeyde gerçekleşmesini ele alan yaklaşım, tüm öğretilere nüfuz etmiş bir ezoterik ilim şeklinde gelişimini sürdürürken, çeşitli ayinler vasıtasıyla da toplumun geneline, halka sunulan bir mahiyet içermektedir.

Dünyanın pek çok yerinde karşılaşılan cennet miti, cennete özgü bir hususiyet olan ölümsüzlük ve diğer karakteristik unsurları barındırmaktadır. Cennet ile yeryüzünü birlikte bir bütün olarak ele alan bu mitlerde cennet ve yeryüzü arasında somut bir iletişim söz konusudur. Zamanın başlangıcında yeryüzünden bir ağaç veya sarmaşık, bir merdiven veya dağın tepesine tırmanma vasıtasıyla kolayca erişilebilen cennet, zamanla araya mesafenin girmesiyle bir ayrışma yaşamış ve cennet evresi sona ermiştir. Bu mitlerin hepsi başlangıçtaki sonsuz mutluluğa, kendiliğindenliğe ve özgürlüğe atıfta bulunmaktadır. Cennetten kovulmanın, cennet ile yeryüzü arasındaki kopuşun gerçekleşmesinin ardından sahip olunan tüm bu hasletler de yitirilmiştir. Okyanusya, Güneydoğu Asya bölgesinde yayılma sahip olan bu mitlerin ait olduğu toplumlarda anaerkil ideoloji mevcuttur ve bu ideolojiyle bağlantılı bir mit anlayışına sahiplerdir. Bazı özel koşullarda kimi insanlar için şamanlar gibi, mevcut durumun aşılabilmesi ve cennet mitlerinde tanımlanan düzeyde bir ölümsüzlüğe, kendiliğindenliğe ve özgürlüğe sahip olabilmek söz konusudur. Bu durum başlangıçtaki düşüşten önceki seviyeye tekrar erişmek anlamını içermektedir. Ancak bu erişim bedensel düzeyde değil, tinsel boyutta esrime ile gerçekleştirilebilecek bir yeniden bütünleşmedir (Eliade 2017, s. 63-66).

Cennete yükselişin aşamalarını sunan üç âlem tasavvuru; anlatı geleneğine yansıyan izleri takip edildiğinde, mitolojiden kaynaklanan üç evren tasnifi ile bir denklik ortaya koymaktadır. Yatay ve dikey olmak üzere iki farklı şekilde bir evren tasavvurunun yer aldığı kozmoloji anlayışı çerçevesinde dikey eksen; üçlü bir yapı ile açıklanmaktadır. Eski destan ve masallara aktarılan bu üçlü kozmik bölünme, kahramanın tecrübe ettiği olayların gerçekleştiği mekânlar olarak yansımaktadır. Bu çalışmada eski destan ve masallarda rastlanılan yer altı, yeryüzü ve gökyüzü seyahatlerinin yer aldığı örneklere değinilerek, mevcut tasavvurun yer aldığı kullanımlara dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte asıl çözümlenme Yunus Emre'de yer alan üç âlem tasavvurunu yansıtan beyit örnekleri üzerinden gerçekleşmektedir. Manevi yükselişin aşamaları şeklinde beliren dikey yolculuk sembolizmi, yer altına inişle başlayan cehenneme iniş, yeryüzüne çıkış ve göğe yükseliş şeklinde açığa çıkan mekânsal konumlanmanın temsil ettiği anlamları içermektedir.

2. İnisiyasyon

İnisiyatik yolculuk temelde dikey geçişliliği esas almaktadır. İnsanın sahip olduğu tüm imkânları gerçekleştirmesinin yolu, içsel ve manevi düzlemde tecrübe edebileceği, kendi varlığının derinliğine inme, çıkma ve yükselme aşamalarından geçebilmesidir. İçsel yolculuğu mit ve masala ait unsurlarla ifade eden Yunus Emre, tüm geleneklerde ortak kullanıma sahip çeşitli geleneksel sembollere yer

eserinin ardından *Cennet Yeniden* (Paradise Regained) eserini de yayınlamıştır. Bu eser de konusunun ana hatlarını İncil'in "Yeni Ahit" bölümünden almaktadır. Bu eserde insan soyunun ilk günahı işlemesiyle yitirilen cennet, Hz. İsa'nın erdemi ile tekrar kazanılmıştır (Urgan, 1986, s. 361-372). Altay Türklerinin Yaratılış Efsanesi'nde ise Hz. Âdem yerine Törüngay, Hz. Havva yerine ise Eje isimlerinin yer aldığı görülür. Anlatı içeriğinde yasak meyvenin yenmesi, yılan tarafından aldatılma gibi motiflerde benzerlikler tespit edilmektedir (Seroşevskiy, 1896; Ögel 1971'den Sakaoglu ve Duymaz, 2002, s. 168-169). Yunus Emre'nin şiirlerinde de çeşitli şekillerde bu kıssaya telmihte bulunulmaktadır:

Âdem olup turmadın nefsum boynın burmadın

Yanıldum bugday yidüm Uçmak'dan sürlüp geldüm (101/6) (Tatçı, 2008b, s. 211)

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

vermektedir. Bu sembollerden üç âlem tasavvurunu yansıtan yer altı, yeryüzü ve gökyüzü tasarımı çeşitli kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. İnmek fiiliyle birlikte aşağılar, cehennem yer alırken; çıkmak fiiliyle yeryüzü ve mevcut durum belirtilir. Yükselmek fiiliyle birlikte ise semalara çıkış, göklere yükselmek, cennet (uçmak) kullanımları varlığın üst seviyelerine erişmeyi dile getirir. Yolculuk süresince çekilen zahmet ve acı, ateşlerde yanmak şeklinde sembolize edilirken, benliğin ölümü ile sonuçlanan sembolizm, durum değişiminin ifadesinde kullanılır. Geleneksel ölüp-dirilme metaforu şiirlerin geneline yayılan bir kullanım arz eder ve inisiyatik yolculukta maksada ulaşmanın ifadesidir.

“Initiation” kelimesinin anlamını oluşturan inisiyasyon, Latince “initiare” kelimesine dayanır. “başlamak, içine girmek” anlamlarını taşır. Beşerî var oluş süresince karşılaşılan imtihanların aşılmasını taklit eden bir geçiş ritüeli olan inisiyasyon, nefsi ilk kaynağına yükseltmeyi sağlar. İnisiyasyon varlığın psikolojik olarak ait olduğu bir hâlden, üstün hâle geçişini sağlayan bir süreçtir. Nefsin maddeye düşüşünün ardından gerçekleşmesi gereken yükselme sürecinin hızlanmasını temin eder. Kaynağa dönüşü ve onunla yeniden bütünleşmeye imkân sağlayan bir açılım sunar. Entelektüel bir eğitim olmayan inisiyasyon, dünyaya küresel bir bakış açısı ve deruni bir yenilenme tesis eden süreçtir. Her inisiyasyon eski kişiliğin ölümü ve daha uyumlu yeni bir kişiliğin doğumunu tesis eder. Geri döndürülemez bir tecrübe olan inisiyasyon, “hayat, ölüm ve diriliş” şemasına sahiptir (Schwarz 2019, s. 306). Bu itibarla, inisiyasyonun amacı nefsi ilk kaynağına yükselterek yeniden bütünleşme imkânını elde etmek, sahip olunan hâlden daha üstün bir hâle geçişi sağlamak, manevi yükselişi temin etmek, içsel bir yenilenme tesis etmek ve daha uyumlu yeni bir kişiliğin doğumunu gerçekleştirmektir.

Sahip olduğu imkânların tümünü gerçekleştirme amacını taşıyan her varlık, kendisine bağlı olan farklı çevrimlere denk gelen mertebelerden geçmek zorundadır. İnisiyasyon, varlığın kemale ermesi için bu evrelerden geçmesidir (Guénon, 2014, s. 55). Bu doğrultuda inisiyasyon, her durumda aşılması gereken belli evreleri kapsamaktadır. İçsel yolculuğun aşamalarını sunan bu mertebeler kişiye özel yokuşlar ve inişler barındırmakla birlikte sahip olduğu evrensel sembolizm sayesinde ortak paydada buluşabilmektedir.

Etnologlar tarafından üç farklı inisiyasyon şekli ortaya konulmuştur. Bunlardan ilki “Kabile İnisiyasyonu”dur. Büluğ çağından yetişkin hâle geçişi sağlayan bu inisiyasyon türü her insanın yaşadığı biyolojik bir değişime bağlı olduğu için profan kabul edilir. Yetiştigi aile ortamından ayrılan çocuk, topluma yetişkin statüsüyle katılabilmek için imtihanlardan geçer. İkinci tür inisiyasyon, “Dinî İnisiyasyon”dur. Profandan kutsala geçişi sağlayan bu inisiyasyon, bireyin kutsalla irtibatını amaçlar. Hayatın iki yönünü teşkil eden profan ve kutsalda, profan, dağılmaya, çokluğa ve yıpranmaya taşırken, kutsal; merkeze, birliğe ve yeniden canlanmaya götürür. Üçüncü tür inisiyasyon “Büyülü veya Şamanik İnisiyasyon”dur. İnisiyasyonlar içinde en özel olanı budur. “Doğüstü” güçlerin temin edilebilmesi amacıyla normal beşerî şartları terk etmeyi gerektirir. Adayın şifa, kâhinlik gibi büyümlü güçlerle donandığı bu büyümlü inisiyasyonda üç âlem içinde dikey bir eksen oluşumu sağlanır. Bu üç âlem arketipsel, psikolojik ve maddi âlemlerdir. Maddi katmanları delebilen şaman, kendi varlığının ve evrenin en latif katmanlarıyla irtibat kurabilir. Şaman, yolculuk sürecinde ritüel bir ölüm (bölünme) yaşar ve bu süreç onun nefsinin bedeninden ayrır (Schwarz, 2019, s. 307-308).

Üç farklı kategoride şekillenen inisiyasyonun erginlenme ve şamanik inisiyasyon türü çeşitli şekillerde araştırmalarda yer almaktadır (Çelepi 2016; Sümer 2021). Bu çalışma kapsamında inisiyasyon kavramı “Dinî İnisiyasyon” kategorisinde değerlendirilmektedir. Mit, eski destan ve masallarda karşılaşılan geleneksel sembollerle ifade edildiği görülen inisiyatik merhalelerin, Yunus Emre’nin şiirinde de karşılaşılan, manevi yükselişin durakları ve karşılaşılan imtihanların sembolik yansımaları olduğu tespit edilmektedir. Referansları her zaman metafizik olan bu anlatı türlerinde yer alan sembolik kullanımlar, içsel ve manevi bütünlüğün tesisi ve bireyin anlam arayışının karşılığı olarak önemli bir yer teşkil

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

etmektedir. Manevi yükselişin zorunlu durakları olarak ortaya çıkan yer altı, yeryüzü ve gökyüzü boyutları arasında süren yolculuk; dikey eksenli bir seyahatin sembolizmini sunmaktadır. Bu minvalde söz konusu olan sembolizm ortaklığı temelde, dinî bir anlam alanını sunar ve tüm geleneklerin bünyesinde mevcuttur.

3. Üç Âlem Tasnifi

Üç âlem tasnifi tüm geleneksel doktrinlerde karşılaşılan ortak bir kullanımdır. Üç âlem; cehennemler, yeryüzü ve gökler bir başka şekilde de yeryüzü, atmosfer (veya ara bölge) ve gökyüzü şeklinde tasnif edilmektedir (Guénon, 2014, s. 51). Cehennem profan âlemi, araf inisiyatik tecrübeleri, cennet de akıl ile aşkın birleştiği kâmil insanların bulunduğu mekânı temsil eder (Aroux'dan Guénon, 2014, s. 21). Türk mitolojisinde kâinat; gökyüzü, yeryüzü ve yer altı şeklinde tasnif edilmekteydi. Yeryüzünde gerçekleşen her eylem gökyüzü ile ilişkili kabul edilmekte ve birbiriyle irtibat hâlinde olduklarına inanılmaktaydı (Çobanoğlu, 2001, s. 43). Dünya modeli, dikey ve yatay mekân kavramına uygun bir şekilde tasarlanmıştır. Buna göre dikey eksen; yukarı (gök), orta (yerüstü), ve aşağı (yer altı) şeklinde katlara ayrılmaktadır. Her katın kendine has özelliği ve katmanları vardır (Bayat, 2007, s. 47).

Üç kozmik düzey şeklinde görülen bu üç âlem tasavvurunda, bu âlemler arasında geçiş yapabilen ve iletişim kurabilenler, üstün yetenekli kabul edilirler ve bunu gerçekleştirebilenler sıradan insanlar değil de ancak şamanlar ve kahramanlardır. Altay Türkleri arasında kahramanın “göğe yükselişi”, “ölümden geçmeksizin göğe ve dolayısıyla ölümsüz geleceğe erişebildikleri” düşüncesinin bir yansıması olan kozmik yolculuktur (Arslan, TY, s. 3). Bu şekilde yansıması görülen üç âlem tasavvurunda “göğe yükseliş” sembolünün bir nevi ölümsüzlük anlamını içerdiği görülmektedir.

Şamanların “Göğe çıkma törenleri”, onların gök katlarında yükselişini esas alan uygulama örneklerini sunmaktadır (Ögel 1994, s. 31). Babil efsanelerinde de “Göğe yolculuk” işlenen konulardan biridir (Eliade 2002: 36). Beş kıtaya da yayılmış bir motif olan “göğe yükselme” tüm mistik anlayışlar ve yöntemlerde rastlanılan evrensel bir kullanım arz etmektedir. Antik çağın son yüzyıllarına kadar ruhların göğün yedinci katına kadar yükselmesi kökeni doğuya dayanan çok yaygın bir temadır. Bu sembolizm her durumda insanın kendi kaderini aşmasını ve en üst kozmik seviyelere erişmesini temsil eder (Eliade 2015 a, s. 116-121).

Evren tasarımının en üstünde yer alan “gök” ve “yukarı dünya” kutsal ve soyut âlemdir. Mitolojide yerin yedi kat altı cehennem olarak nitelenmektedir ve kötü ruhların, şeytanların, korkunç canavarların mekânıdır. Yaratılış efsanelerine göre karanlık yer altının hâkimi de Erlik'tir. Başka araştırmacılara göre de yer altı kötü güçlerin mekânı değildir. Yer altı, tanrılar sistemi içinde meydana gelen değişiklikler neticesinde buldukları konumdan düşmüş olan yerli tanrıların bulunduğu mekândır. Yer altının kutsalları olarak nitelenen bu varlıklar hiçbir aşığılama veya kötülemeyle karşılaşmazlar. Bir başka açıdan evren tasarımlarında yer altında yeryüzüne benzeyen ancak tersine dönmüş bir dünyanın varlığı da söz konusudur (Arslan, TY, s. 4-6).

Geleneksel anlayışta kabul görmüş iki temel düşünme, konuşma ve bilgi kazanma yöntemi vardı. Bunlar mitos/efsane ve logos/akıl idi. Bu iki yolun her ikisi de önemli ve birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul edilirdi. Zamansız ve daimî olanla ilgili olan mit, hayatın köklerine, kültürün başlangıcına ve zihnin en derin seviyelerine yönelik bilgiyi içermektedir. Bu nedenle mitin konusu pratik meselelerden ziyade anlamdır. Hayatın anlamını bulan insan için ümitsizlik yoktur. Mit insanın ilgisini ebedî ve evrensel olana yöneltir. Bu yüzden lafzi anlamda anlaşılacak gayesi yoktur. Yer altı dünyasına inen, orada canavarlarla mücadele eden kahramanların hikâyesi saf akılcı bir anlayışla anlaşılacak bir boyut sunmaz. Bu anlatılar bilinçaltı alanın karanlık yüzünü aydınlatan, insanların iç dünyalarıyla hesaplaşmalarını sağlayan bir işlev ortaya koymaktadır (Armstrong, 2013, s. 107). Bu şekilde bir

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

işlevsellikle geleneksel insanın hayatında yer teşkil eden mit, rasyonalitenin ağır bastığı modern dünyada kendine yer bulamamış, içsel yapısını başka kurgulara emanet ederek canlılığını sürdürmüştür. Geleneksel dünya görüşünde onaylanan ve kabul gören, insanların anlam ihtiyacını karşılayan mitler, zamanla muhafaza ettiği anlamı kurgusal ve gerçeklik düzleminde ayrılan bir tür olan masallara ve gerçekliği kabul edilen eski destanların içsel yapısına emanet etmiştir.

Eski destanların en eski nüshaları mitoloji örneklerini barındırmaktadır. Evenkilerin eski destanlarında âlem; aşağı, orta ve yukarı şeklinde üç bölümden oluşmaktadır (Novosibirsk, 1981, s.21'den İbrayev, 1998, s. 70). Eski Kazak destanlarında da kahramanların faaliyetleri hem yer altında, hem de yeryüzünde geçmektedir. Yukarı âlemle ilgili görüşler yer alır ancak başkahraman orada bulunmaz. Bazı romantik destanlarda ise kahraman gökyüzünün her yerini gezer (İbrayev, 1998, s. 77). Olağanüstü nitelikleri barındıran destanlarda, kahramanlar yer altı ve yer üstünde mücadele ederler (Yıldırım 2002: 60). “Er Töştük, Altın Arığ, Maaday Kara, Akbuzat, Kökin Erkey, Kozın Erkeş” destanlarında da yer altına geçişlere ve yer altında verilen mücadelelere rastlanmaktadır (Çobanoğlu, 2007, s. 138-222; Orçan, 2015, s. 859-872). Maaday Kara Destanı'nda “Karanlık Yer altı”, “Kutsal Gök” için bir tehdit içermektedir (Arslan, TY, s. 6). Bu itibarla eski destanlar kategorisinde yer alan metinlerde mitten destana olan dönüşümün safhaları izlenebilmekte ve epik destanların Türk mitolojisinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır (Çobanoğlu, 2001, s. 96,98).

Masallar mitolojik olayların iskeletini bünyesinde barındırmaktadır. Mit mantığı korunarak olay bozulmadan masallara aktarılmıştır (İbrayev, 1998, s. 69). Bir başka düzlemde, farklı yollarla inisiyasyon senaryosunu yineleyen masallar, imgeler vasıtasıyla inisiyasyon mantığını sürdürür. Bir eğlence ve dinlenme aracı görüntüsünün altında derinlerdeki inisiyatik süreçler önemini koruyarak mesajını aktarır. Bilinç, imgeler ve düşler dünyasında inisiyasyon sınamalarını yaşar (Eliade 1993, s. 188). Bu şekilde gerçekliği hakkında kuşku götürmeyen üç âlem tasavvuru masal formunda hayatiyetini korumaya devam etmiştir. Ancak masal türüyle birlikte gerçeklik temelini kaybederek hayal ve fanteziye dönüşmüştür. Özellikle yer altına geçişin alt dünyaya seyahatin ve yer altı mücadelelerin yaşandığı masallarda, geçiş bazen kuyu, bazen mağara bazen de çeşitli hayvanlar vesilesiyle sağlanmaktadır (Orçan, 2011, s. 135-136; Bütüner, 2020, s. 190-195, Türkan, 2008, s. 626-633). Masallarda üst dünyaya seyahat de gök deliği denilen bir çeşit gökyüzüne açılan kapıyla gerçekleşmektedir (Türkan, 2008, s. 594-605). Bu şekilde süreklilik arz eden bir yapı ortaya koyan üç âlem tasavvurunun, folklorda önemli bir yer teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Edebî gelenekte de çeşitli şekillerde kullanımı sürdürülen geleneksel sembollerin, Yunus Emre'nin şiirlerinde de yer bulduğu tespit edilmektedir (Orçan, 2023, s. 259-296). Bu itibarla üç âlem tasavvuru da Yunus Emre'de oldukça sık rastlanılan, içinde derin anlamlar barındıran bir kavramsal açılıma sahiptir. Ancak mit, destan ve masallarda kahramanın mücadele ettiği dışsal bir tezahür alanı sunan bu üç âlem, Yunus Emre'de içsel yolculuğun ve manevi yükselişin aşamalarına dönüşmektedir. Her ne kadar sembolizm vasıtasıyla görsel tasvirin, betimlemelerin geniş yer teşkil etmesi bir dışsallaştırma içerse de tecrübe edilen duyumsallığın yoğunluğunun ifadesinde kullanılan birer somutlaştırma olduğu kolaylıkla anlaşılabilir veya bunlar bizzat Yunus Emre'nin beyitlerinde kendisi tarafından dile getirilmektedir.

Yunus Emre'de üç âleme ait betimlemeler, âlemler arası geçişler, dikey ekseninde yaşanan manevi tecrübelerin sembolizmini sunmaktadır.

Yir benümdür gök benümdür 'Arş benüm

Gör niçesi germişem sayvânımı (389/7) (Tatçı, 2008b, s. 412)

Adres | **Address**

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Yer, gök ve arş şeklinde ifade edilen tasnifte yeryüzü, atmosfer ve dokuzuncu gök katı olan arş şeklinde bir üçlü yapıya değinilmektedir. Yunus Emre'de üç âlem cehennem, dünya, cennet şeklinde yer aldığı gibi; gök: arş, yeryüzü: ferş ve yerin altı, toprak altı: tahte's-serâ şeklinde de görülmektedir.

Bir dem çıkar 'Arş üzere bir dem iner tahte's-serâ

Bir dem sanasın katredür bir dem taşar 'ummân olur (49/4) (Tatçı, 2008b, s. 73)

Ortak bir merkez etrafında sıralanan gökkürelerin sembolizmi, bir'den fazla varlık düzlemlerini ifade etmektedir. Bu tasarım gereğince teomorfik tabiatından dolayı insan, Kainat'ın merkezinde yer almaktadır. Bir başka bakış açısıyla da var oluşun en alt katmanındadır ve buradan ulûhiyete yükselmesi gerekmektedir. Kozmos içinde gerçekleşen bu yükseliş bir arınma ve bilgi yolunda ilerleyiştir. Bu tasarım, metafizik bir gerçeğin, görünen âlemde somut bir sembol olarak sunumunu gerçekleştirmektedir (Nasr, 1988, s. 82).

Kur'an'da Tin Suresinde şöyle geçer: "Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik" (Tin Suresi 95/4-5). Bu şekilde var oluşun en alt katmanına indirilmiş insan için, yükseliş zaruridir. Bu yükseliş de ancak bir arınma ve bilgi yolunda ilerleme ile mümkün olabilecektir.

Üçlü bir evrensel yapıya oturmuş insan modeli tüm geleneklerde olan ortak bir özelliktir. Yaratılış birbirine geçmiş üç küre arasında gerçekleşmiştir. Bu üç küreden ilki yer ile temsil edilen maddi âlem, gök ile sembolize edilen ruhani âlem ve bu iki âlemi birbirine bağlayan insanın yaşadığı atmosferle temsil edilen ara âlemdir. Bu anlayışa göre "Mikrokozmos" veya küçük evren olan insan, kendisinde evrenin düzenleyici yapısını taşır. Bu nedenle insan, "Üç Âlem"e katılmalı ve karşılıklı uyum içinde olan unsurları kendisinde bulundurmalıdır. Bu itibarla insan kendi içinde üçlü bir bölünmeye sahiptir. Ruhuyla şekilsiz tezahür âlemine ait olan insan, nefsiyle latif tezahür âlemine, bedeniyle de kaba tezahür âlemine aittir (Schwarz, 2019, s. 55-56). Kendi bünyesinde bu üçlü yapıyı barındıran insan, içsel bütünlüğünü sağlayabilmek için bu âlemlerle irtibat kurmak zorundadır. Kendi merkezinde bu dikey geçişliliğin yolunu açabilen insan için manevi yükselişin ifadesi ancak sembolizm ile mümkün olabilmektedir. Nitekim fizik alanın ötesine uzanan metafizik geçişlerin aktarımı ancak geleneksel sembollerle mümkün olabilmektedir.

Üç âleme katılmak olarak tanımlanan süreç, dışsal tezahürde görülen üç âlem tasnifinin kendi bünyesindeki ruhsal tekâmül seviyelerinde de idrakini ve birbirleri ile etkileşimini sağlamaktır. Nitekim Yunus Emre'de de vücut bu âlemlerden oluşan bir bütünü oluşturmaktadır:

Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri

Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk (133/2) (Tatçı, 2008b, s. 150)

Bu tasnif aşağı mertebeler ve yukarı mertebeler şeklinde bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu karşıtlıkta yeryüzü mertebeleri insani mertebelerin mukayesesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla insanın manevi mertebesindeki yükseliş yolculuğunun bir yansımasını sunmaktadır. Bu yolculuk "cehennemlere iniş" şeklinde kalıplaşan insani mertebenin altındaki mertebelere inişle başlamaktadır. Sıradan durumları özetleyen ve belirleyen bu mertebeler değişime giden sürecin başlatıcısıdır. Kendisindeki üst mertebelere erişmek isteyen insan, öncelikle kendisine ait alt mertebeleri tüketmelidir. Bir varlık, daha önce geçmiş olduğu mertebelere geri dönmez bu nedenle insan, varlığının karanlık bölgelerindeki izlerin farkına vararak onları keşfeder. Gökler üst mertebelendir ve onlar insanın varlığındaki iz düşümler değildir. İnsanın varlığındaki iz düşümler en fazla ara bölge veya yeryüzü olarak tanımlanan bölgelere erişebilirler (Guénon, 2014, s. 52).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Bu doğrultuda manevi yükseliş yolculuğunu talep eden insanın başlangıç noktası zaruri olarak kendi varlığının alt seviyelerine inmesi ve cehennemlere iniş şeklinde sembolize edilen süreci yaşamasıdır. Bu itibarla insan önce cehennemde yanacak, bin yıllık bir cefa çekecek, ardından Hz. Nuh gibi gemiye binecek, semalara yükselecektir:

‘Aşıkları Tamu'ya yandırmaya

Uçmaguna bunlar baş indürmeye (326/1)

Yidi Tamu bir âha katlanmaya

Yidi deniz ‘ışk odın söndürmeye (326/2)

Bin yıl cefâ çekmeyince Nûh gibi

Tûfânında gemiye bindürmeye (326/4) (Tatçı, 2008b, s. 348)

Mitler, destanlar ve masalarda süreklilik arz eden yer altı dünyasına iniş, cehenneme inme sembolizmi, ölümsüzlüğü elde etme, ölüm korkusunu yenme maksadıyla ölümler için hazırlanmış imtihanlarla karşılaşmayı temsil etmektedir. Bazı mitler ve efsanelerde ise cehenneme inme sebebi hikmeti elde etme ve gizli bilgiyi öğrenme amaçlıdır (Eliade 2015 b, s. 134). Altay destanlarından olan “Katan-Kökşin le Katan-Mergen” destanında Katan-Kökşin atının yardımıyla yer altına inmektedir. Burada öldürülen Katan- Kökşin’in yardımına kardeşi Katan-Mergen gelir ve Katan-Kökşin’i sağaltır. Yer altı maceralarının yaşanmasının ardından yer altında esir edilen herkes kurtarılır. Yer altı dünyasında altmış yıl sönmeyecek ateş yakılır (Yıldız, 2015, s. 612-613).

Yunus Emre, zorlu imtihanlarla dolu olan kendi serüveninin aktarımında masalarda ve destanlarda karşılaşılan motifleri kullanmaktadır:

Yidi deniz gördüm anda birisi oddandı

Bu harâbât ehlinün dirler yolu andan geçer (67/4) (Tatçı, 2008 b, s. 92)

Nitekim yedi deniz, “Dünya Güzeli” masasında da kahramanın aşması gereken imtihanlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır (Boratav, 2009, s. 72). Yine “Hayırsız Kız Masalı”nda aşılması zor bir deniz olan kara deniz, kahramanın aştığı bir mücadele unsurudur (Günay, 1975, s. 497-498). Culuruyar Nurgun Bootur destanında orta dünyada yaşayan Nurgun Bootur’un kız kardeşi aşağı dünyanın kötü yaratıkları tarafından kaçırılır. Atının yardımıyla yer altına inen Nurgun Bootur kız kardeşini kurtarır ve düşmanlarını ateş denizine düşürür (Yıldız, 2015, s. 613). Bu şekilde kullanımları tespit edilen kara deniz, ateş denizi gibi unsurlar kahramanın yolculuğu boyunca karşılaştığı aşmak durumunda olduğu zorluklardır.

Işık daima karanlıklardan sonra gelir. Bu hem “makrokozmetik” açıdan hem de inisiyasyonun perspektifi olan “mikrokozmetik” açıdan böyledir. Karanlıklar din dışı dünyayı temsil eder. İnisiye olacak insan da din dışı dünya olan karanlıklara aittir. İnisiyasyona talip olan kişinin inisiye olması ışığı almasıyla sağlanır. Ancak bu ışığı alana kadar din dışı dünyaya ait olarak kabul edilir. Bu itibarla inisiyasyon “karanlıklardan ışığa” geçiştir. Bu eylem aynı zamanda kökensel olarak “yaratılışın başlangıcında yapılan şey”dir. Nitekim inisiyasyon da geleneksel ayinlerin niteliği olan “yaratılışın başlangıcında yapılan şey”in imajını gerçekleştirmektir (Guénon, 2010, s. 428-429). Bu doğrultuda Yunus Emre’de de dikatomik unsurlar olan karanlık-aydınlık, gece-gündüz sembolizmi üzerinden beşerî durumları aşıp yükselen insanın eriştiği yeni varlık durumu izah edilir:

Karanlık sürülür ‘âlem münevver olur

Adres | **Address**

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Karanlık yirine nûrla gündüz gelür (23/2) (Tatçı, 2008b, s. 45)

Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücrelerinden

Pes karanlık nûrla bir hücreye nite sığar (77/3) (Tatçı, 2008b, s. 101)

İşığa geçiş kolaylıkla sağlanan bir eylem değildir. Yapılan inisiyatik çalışmaların sürekliliği ve “makrokozmik” açıdan da göz önünde bulundurulmuş dünyanın zuhur çevriminin devamı aydınlanma neticesini doğurur (Guénon, 2010, s. 430). Nitekim Yunus Emre'nin şiirinde de aşk ateşinde yanmakla sağlanacak olan “acı tütünün çıkması” ışığı getirecek olan temel unsurdur.

Devlet durur ol kişiye yanarsa ışık odına

Acı tütünü çıkıcaık aydın olırsar bu hâne (294/5) (Tatçı, 2008b, s. 311)

İnisiyasyonda “gerçek ışığa” ulaşmadan önce tam karanlıktan geçme kaidesi “cehennemlere iniş” şeklinde de ifade edilmektedir. Bu anlayışta ışığa erişmek, her daim karanlıkların ardından gerçekleşebilmektedir. Nitekim karanlıkla nitelenen din dışı dünyaya ait olan insanın, önce bu varlık durumunu aşması gerekmektedir (Guénon, 2010, s. 262-263, 428). Bu varlık durumunu aşmak ise ateşlerde yanmakla ifadesi mümkün olan acı ile gerçekleşmektedir:

Uş yine Mansûr kadehin ma'sûka sundı elüme

Dört yanumdan od urdılar kimse hâlüm bilmez benüm (226/2) (Tatçı, 2008b, s. 250)

Karanlık aynı zamanda yer altını da temsil eden cehennemin mekânıdır. Yunus Emre bunu şu şekilde dile getirmektedir:

Cehennem key karanu Cehennem tahte's-serâ

Kula ayruk su'âl yok kulı su'âlden kodı (369/5) (Tatçı, 2008, s. 391)

Bu manada cehennem insanın içsel yolculuğunda kat etmesi gereken evrenin bir yansımasıdır. Yunus Emre'ye göre de insan, âlemin merkezidir. Âlemin tamamı cehennem de dâhil insan vücudunda mevcuttur. Bu minvalde insan sülûk yolculuğunda cehennem azabını tadacaktır (Tatçı, 2008 a, s. 187).

Yidi gök yidi yiri tagları denizleri

Uçmagıla Tamu'yı cümle vücûdda bulduk (133/3) (Tatçı, 2008b, s. 150)

Yunus Emre, bu yeni varlık durumuna yükseliş serüvenini aktardığı beytinde, yedi cehennemde yanıp kül olduktan sonra ancak yeni bir vücuda sahip olunabileceğini dile getirmektedir:

Yidi Tamu'da yangıl her birinde kül olgıl

Vücûdun anda kogıl ayruk vücûd bulasın (242/5) (Tatçı, 2008b, s. 263)

Cehenneme iniş şeklinde tanımlanan süreçte, esrî bedeninin sahip olduğu tüm menfi düşüncelerden, menfi imajınasyon ürünü tortulardan arınması söz konusudur. Böylelikle bedeninin sahip olduğu titreşimsel durum inceltilmiş ve yükseltilmiş olmaktadır. Bu kuvvetli ve yoğun etki; varlık için ateş tarzında ifadesi mümkün olan, çok sarsıcı ve dayanılması güç bir süreçtir. Ancak netice itibarıyla varlığın yararına bir sonuç doğurur. Bu itibarla cehennem ateşi, insanların lehine sonuçlanan bir tesir meydana getirmektedir. Ateşte yanma sembolizmi, böylelikle bir hayır ve yardımdır (Salt, 2006, s. 54). Bu doğrultuda, cennet de cehennem de Hak'tandır ve âşık için her ikisi de hayırlı ve güzeldir:

Pişrev bize Kur'ân durur vatan bize Cennet durur

Ol Tamu'yı Hak yandurur ol gül-i gül-zârdur bize (333/3) (Tatçı, 2008b, s. 353)

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

Hristiyan geleneğinde cennetin kapısındaki melekler yanan kılıçlarla nöbet tutmaktadırlar. İnsanı cennet'ten kovan Tanrı, artık içeri girilememesi için kapısına ateşi koymuştur (Divin. Institut. II, 12'den Eliade 2017: 75). Aziz Thomas ise insanların çoğu için "dünyamızdan ayıran ateş yüzünden" cennetin erişilemezliğini belirtir. Bu itibarla cennete girebilmenin yegâne yolu onu saran ateşin içinden geçebilmektir. Bu şu anlama gelir ki ateşin arındırıcılığı cennet yolunda zaruridir. Mistik bütünleşmenin ön koşulu ruhun arınmasıdır bu da ateşin arındırıcılığı ile aynı düzlemde ifade bulmaktadır. Bazı Şamanizm geleneklerinde de ateşe hükmetme şeklinde açığa çıkan uygulamalar mevcuttur. Bu benzerliklerden hareketle Hristiyan geleneklerindeki arındırıcı ateş ile şamanın kontrolü altına aldığı ateş bir ortaklık içermektedir. Bu şekilde her iki gelenekte de ateşten yanmadan geçmenin insan olmayı aşan bir yönü olduğu görülmektedir. Gerek Şamanizm'de gerekse de Hristiyan mistisizminde ateşle arınarak cennete giren yalnızca ruhtur (Eliade 2017: 75-76). Geleneksel öğretilerin tümünde geleneksel motiflerde ve sembollerde bu tür benzerliklerin yer alması Geleneksel sanatın sahip olduğu evrensellik ilkesinin kanıtlarını sunmaktadır (Lings, 1995, s. 237; Orçan 2023: 224). Nitekim Hakikatin tek olmasından dolayı dışa vuruş biçiminde çeşitlilik ne denli çok olursa olsun, görünenin ardında hayatietini koruyan tek bir metafizik mevcuttur (Guénon 1991: 179,181). Bu itibarla kesintisiz bir şekilde sürekliliğin sağlandığı, tüm geleneksel öğretilerin içine nüfuz etmiş evrensel bir sembolizmin geçerliliği ve sürdürülebilirliği ortaya çıkmaktadır.

"Kozmos"ta kendi aralarında karşıt olan her şey gerçekte toplam bütünsel düzenin unsurlarıdır (Guénon, 2010, s. 432). Bu nedenle cennet ve cehennem iki karşıt mekân olmasına rağmen bütünsel düzenin tamamlayıcı unsurlarıdır.

Gördüm yidi Tamu'sın sekiz Uçmak kamusın

Korkıdan günâhumı andan sızurup geldüm (191/5) (Tatçı, 2008, s. 211).

Varlık mertebesinde gerçekleşen yansımanın en son noktası dünyanın merkezi olarak nitelenmektedir. Burası iki karşıt durumun yer değiştirdiği alandır. Bu yüzden cehennem dibine erişmekle artık ilkeye doğru yükseliş süreci yeniden başlamaktadır. Yarımkürenin diğer yarısına geçmek İblis'in bedenini dolaşmakla gerçekleşir ve bu merkezî geçiş, ölüm ve yeniden diriliş şeklinde tezahür eder. Bu itibarla her zaman ve her yerde mevcut olan bu ölüp-dirilme sembolizmi, birbirini tamamlayan iki aşamanın ifadesidir (Guénon 2014: 75). Yerin yedi kat altına inip ardından göğün son noktasına erişerek dönüşüm sürecini tamamlayan Yunus Emre de hükmü tamam kıldığını dile getirmektedir:

Yidinci kat yirlerde (ben) sekizinci kat göklerde (ben)

Bu söylenen dillerde (ben) hükmi tamâm kılan benem (212/3) (Tatçı, 2008b, s. 238)

İnsanın tekâmül yolculuğunda bedeninin ölmesi gerekmektedir. Bu ölüm bir yok oluş değil, aksine yeni bir doğuştur. Ölmek varlık dairesini tamamlayarak ölümsüzlüğe erişmektir. Ölümlülük ise "madde âlemi"nde yitip gitmektir (Tatçı, 2008a, s. 223). Bu itibarla gerçek yok oluş, ölmeyen önce ölememektir. Bu nedenle Yunus Emre bu hususu pek çok kere dile getirmektedir:

Ol cân kaçan ölişer sen ana cân olasın

Ölmiş gönül dirile anda ki sen olasın

Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula

Başlu gönül onula merhemi sen olasın

Sen oldugun gönüller her dem cânın yiniler

Bunlardur ölmeyenler hâkimi sen olasın (261/1-3) (Tatçı, 2008b, s. 282)

Adres | **Address**

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Arkaik toplumlarda ölüm bir son olarak görülmez, bir “geçiş ritüeli” hâlini alır. Bu şekilde ölüm fethedilmeye çalışılır. Bu toplumlarda özsel olmayan her şey sürekli ölüm hâlinindedir, insanın profan olan dünyevi yaşamı ölmektedir. Ölüm yüce bir erişirme ve yeni bir tinsel varoluşun başlangıcıdır. Doğum, ölüm ve yeniden doğum üç uğraktır. Bu döngüde durmak söz konusu değildir. Yeniden doğum sürecindeki hareket süreklidir. Kozmogonide kişinin eyleminde mükemmelliğe erişine dek tekrarlanan ölüm ve doğum süreçleri söz konusudur (Eliade, 2017, s. 257-258). Bu düşünce üzerinde temellenen ölüp-dirilme sembolizmi, manevi yükselişin aşamalarının ifadesinde de kullanılmaktadır.

Beden için hayat ne ise ruh için ölüm odur, beden için ölüm ne ise ruh içinse hayat odur. Ruhun hayat kazanabilmesi, ancak bedenın sembolik ölümüyle gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle katılmış ve billurlaşmış bedenın tekrar çözülmesi ile ruh sabitlenebilecektir. Karşıt güçlerin birbirine nüfuzu ile sağlanabilecek bir birleşme ve bütünleşme süreci ile birlikte ruh asli durumuna erişebilecektir (Guénon, 2012, s. 58-59). Nitekim Yunus Emre de canın diri olmasını dost katından uzaklaşma, canı feda etmeyi de dost katına yakınlaşma olarak nitelemektedir:

Cânın dirîg tutan kişî dost katından irak düşer

Fidî kılâm yüz bin cânı iraklıktan berü gelem (182/2) (Tatçı, 2008b, s. 198)

Kur'an'da da iman nuruyla aydınlanan kimse için “ölü iken dirilttiğimiz” ifadesi kullanılmaktadır: “Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle güzel gösterilmiştir” (Kur'an 6/122, 2016: 151). Buradaki ölüm illüzyonun erimesidir. İnsan, hayat ve nur ile birleşerek doğan öznel bilincin akışıyla kuşatılmaktadır (Lings 2007: 100). İnsanın aydınlanmasını gök ve yer arasındaki devran ile tanımlayan Yunus Emre'nin şiirinde de nurda bütünleşme tesis edildiği açığa çıkmaktadır:

Ay oldum 'âleme togdum bulut oldum göge agdum

Yagmur olup yire yagdum nûr olup güneşe geldüm (224/8) (Tatçı, 2008b, s. 248)

Ruhun hayatta kalmasının ve hatta ölümsüzlüğün, her tür manevi yenilenmenin mutlak şartı inisiyatik ölümdür (Eliade, 2022, s. 223). Asıl olarak dünyadan ölüm, inisiyasyon için bir hazırlık işlevi görmektedir. Bu ölümün ardından mağaradan başlayan yer altı yolculuğu veya “cehenneme iniş” gelmektedir. İnisiyasyonun kendisi ölümün ardından gerçekleşen “ikinci bir doğum” ve karanlıktan aydınlığa geçiştir (Guénon, 2022, s. 247). Bu itibarla inisiyasyon, aşağı mertebelerin ardından gerçekleşen semavi yükseliş yolculuğunun serüvenini yansıtmaktadır. Bu manada dirilişi ve aynı zamanda da göksel yolculuğun hâllerini sunmaktadır. Yunus Emre'nin şiirinde de yer bulan bu inisiyatik süreçler tecrübe edilen üstün hâlleri dile getirmektedir:

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem

Gâhı 'Arş' u şems ile gerdün olam gerdân olam (201/2) (Tatçı, 2008b, s. 223)

Cehennem'e iniş bir tür sembolik ölüm iken semalara yükseliş dirilişi temsil eder. Bu geçişler hem birbirine karşıt hem de birbirini tamamlayan iki farklı süreçtir. Cehennem'e iniş, semalara yükselişin zorunlu hazırlayıcısı hükmündedir. Bu safhalar bütün tradisyonel geleneklerde karşılaşılan bir durumdur (Hermetik “Grand (Eûvre)” “Büyük Eser”de ve İslam'da, Hz. Muhammed'in 'gece yolculuğu'(isrâ)nda olduğu gibi) (Guénon, 2014, s. 45).

İslam'da Hz. Muhammed (SAV) 'in, göge yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eden mi'râc kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamberin Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidişi ve oradan da yükseklerle çıkışı söz konusu olduğundan kaynaklarda “isrâ ve mi'râc”

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

şeklinde yer almaktadır. Resûl-i Ekrem'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk isrâ, oradan göklere yükselmesi de mi'rac olarak tanımlanmaktadır (Yavuz, 2020, s. 132). İslam'da oldukça önemli bir yere sahip olan bu göğe yükseliş yolculuğu edebî eserlerde oldukça fazla telmihte bulunulan bir hadisedir. Yunus Emre'de önemli ölçüde yer bulan bu telmihler, aynı zamanda göğe yükseliş yolculuğunun önemli örneklerini sunmaktadır. *Divan*'da yer alan 134. şiir (Tatçı 2008b, s. 151-152) bu hadiseyi şiir dilinde aktarmaktadır. Bunun dışında farklı beyitlerde de yükseliş sembolü olarak yer almaktadır:

Muhammed ile bile Mi'râc'a çıkan benem

Ashâb-ı Suffa'yla yalnızca olan benem (185/1) (Tatçı, 2008b, s. 205)

Yunus Emre'de çıkma, yükselme eylemi aynı zamanda Hz. Musa'nın Tur dağına çıkması, Hz. İsa'nın "göğe yükselmesi", Hz. İsmail'in Arafat'a çıkması hadiselerine de telmihte bulunularak aktarılmaktadır:

Mûsâ Peygamber ile bin bir kelime kıldum

'İsâ Peygamber ile göklere çıkan benem (185/5) (Tatçı, 2008b, s. 205)

Şimdi adum Yûnus durur ol demde İsmâ'il idi

Ol dost için 'Arafât'a kurbân olup çıkan benem (187/11) (Tatçı, 2008b, s. 208)

Mûsâ'yla Tûr'a çıkdum bin bir kelime kıldum

Bu halâyık bilsünler anda bulunup geldüm (191/11) (Tatçı, 2008b, s. 212)

Ebedî bir mit olan atmosferdeki hayat ve meteorolojik "yaşam" nedeniyle "yüksek", "yüksekte olan", ebedî uzay gibi kavramlar "aşkın" ve "kutsal" olanın hiyerofanileri⁵ olmuştur. Bu itibarla gökyüzü ve gök kubbe dinî ve mitolojik açıdan zengin bir kaynak olma özelliği göstermektedir. Hangi din sisteminde olursa olsun "yüksekte" ve "yükselmiş" olan *aşkın olanın* temsilinde kullanılır. Tanrısal "biçimler"de değişim söz konusudur ancak gökyüzü kutsal anlamını her yerde ve durumda korumaya devam eder. Tapımda ve mitteki konumundan uzaklaştırılan gök, sembolik düzeyde mevcudiyetini sürdürür. Pek çok ayinde, mitte ve efsanede temel bir zemin oluşturarak sızdığı bu sistemler üzerinden hayatiyet kazanır. Ayinlerde yükselme, tırmanma, erginleme, krallık gibi kullanımlara sahip olan gök sembolizmi, mitlerde kozmik ağaç, kozmik dağ, oklardan zincir vb. sembollerde varlığını korur (Eliade, 2015 a, s. 122, 124).

Orta Çağda üstün âlem; gezegenler ve yıldızlar gökküresiyle temsil edilirken, alçak hâller cehennemler ile sembolize edilmekteydi. Dante'nin "İlahi Komedyâ" adlı eserinde ustaca uygulanan bu sembolizm, aynı zamanda inisiyasyon derecelerini de yansıtmaktadır (Guénon, 2013, s. 64-65). Bu eserde kahramanlardan biri olarak yer alan şair, "Üç Dünya"dan geçen bir yolculuk yapar. Yolculuğun ikinci bölümünde Araf Tepesi'ne tırmanış betimlenir. Tepede "cennet" bulunur. Bu noktadan sonra insandan daha yüksek varlık derecelerini temsil eden semavî bölgelere geçilir (Pallis, 2007, s. 25-26; Alighieri, 2020abc). Hacının Yolu eserinde ise sonsuz yaşama ulaşabilmek için Göksel Şehir'e yolculuk yapılır (Erbay ve Özbek, 2013, s. 1370). Bu itibarla göğe uzanan mekânlara yolculuk, manevi mertebelerde yükselişin, ruhsal yeniden doğum sürecini yaşayarak ölümsüzlüğe erişmenin somut sunumunu ortaya koymaktadır.

Yunus Emre'de kullanımı görülen üstün âlem, yeryüzü ve yer altı tasvirleri ve bu âlemler arası yaşanan iniş-çıkışlar *Divan*'ında geniş yer teşkil etmektedir:

⁵ Hiyerofani, kutsal gerçekliklerin tezahürü anlamına gelmektedir (Eliade 2019, s. 15).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Yılduzıdum bunca zamân gökde melâik arzûmân

Cebbâr-ı 'âlem hükm ider ben ol zamân andayıdum (169/9) (Tatçı, 2008b, s. 185)

Yiri gögi seyrân kılan 'Arş u Kürsi cevân uran

Yûnus katında iy gönül bir dem eglenmez misin (267/6) (Tatçı, 2008b, s. 287)

Cehenneme giden zor inişi ve arketiplere doğru yükselten mutluluk verici çıkışı yaşatan inisiyatik yolculuk, hayattaki iniş ve çıkışların bilincine vardran bir gerçekleşme sağlar. Arınma ve canlanma yolu olarak da tanımlanan bu yolculuk, varlığın farklı nitelik ve gerçeklerini birbirine bağlar (Schwarz, 2019, s. 349). Nitekim iniş ve çıkışların bilincine varılan bir idrak hâli, arınma ve canlanmanın sunduğu seyir ve bütüncül idrak, Yunus Emre'nin pek çok beytinde açığa çıkmaktadır:

Sûretün halka düze Hakk'un yolında ize

Çıka seyir eyleye ol semâvât içinde (295/27) (Tatçı, 2008b, s. 314)

Gah batn-ı Hût içinde Yûnus'ıla söyleşem

Geh çıkam 'Arş üzere bir cân olam Selmân olam (201/6) (Tatçı, 2008b, s. 223)

“Üstün” âlemler hayal bile edilebileceğinin ötesinde dünyadan farklılık gösterir. Ama yine de tüm özler hâlleri gerçekleştirebilmektedir. Bu imkân, “bütün insan”ın doğuşunu sağlayabilmektedir. Gerçekleşen bu bütünlük, tezahür eden ve etmeyen bütün hâllere, sadece insanın üstünde olan hâllere değil, insanın altında olan hâllere de erişimini temin eder (Guénon, 2013, s. 64). Nitekim Yunus Emre, hem yerin altına inip şeytanın hilelerine iştirak ettiğini hem de dokuzuncu kat göğe çıkıp gezip dolaştığını dile getirir:

Gâh inem esfellere şeytâmla şerler düzem

Geh çıkam 'Arş üstine seyrân olam cevân olam (201/7) (Tatçı, 2008b, s. 223)

Bu itibarla bütün insan hem yüksek seviyelerin ışığına hem de daha aşağıdakilerin melekelerine sahiptir (Guénon, 2012, s. 152).

Bir dem dîv olur ya perî vîrâneler olur yiri

Bir dem uçar Belkîs'ıla sultân-ı ins ü cân olur (49/6) (Tatçı, 2008b, s. 73)

Belirli bir seviyeye erişen kişi daima, kendisini kendisinin daha altında aşağı herhangi bir mertebeye yerleştirebilir. Bu kimse tüm mertebelere sahip olduğu için görünüşteki bu iniş ona hiçbir şekilde tesir etmez (Guénon, 2012, s. 152). Yunus Emre'de çoğu beyitte karşımıza çıkan çıkma ve inme eylemlerinin birlikte kullanımı dikkati çekmektedir. Yerin ve göğün tasviri tüm mertebelere erişmişliğin işaretini sunmaktadır. Bu itibarla aşılmış olan inişlerin tasviri onun için bir düşünüş teşkil etmemektedir:

Bir dem günâhın fikr ider tos-togru Tamu'ya gider

Bir dem görür Hak rahmetin Uçmaklar'a Rıdvân olur (49/9) (Tatçı, 2008b, s. 74)

Kendileri farklı dünyaları oluşturan bilinç hâlleri hiyerarşisi olarak da tanımlanan dikey boyut, normal bilincin yukarısına uzanan vasıttır. Yükselen ruh hâlinin bir temsili olarak kullanımı görülen kuş sembolü, şairlerin “gökler”e yükselişinin ifadesinde tercih ettiği evrensel bir motiftir. Shelly'nin yükselen tarla kuşu, Shakespeare'in “göğün kapısı”nda şakıyan tarla kuşu, Milton'ın “gökteki kuleler”de öten kuşu, Blake'in göğün “billur kapısı”ndan yükselen kuşu göklerin konumuna yükselten birer imaja dönüşür (Raine, 2016, s. 256-258). Nitekim Türk masallarında da yer altı yolculuğu yapan kahramanın tekrar yeryüzüne çıkabildiği vasıta da yine kuştur. Bu kuş kimi masalda bir kartal (Yer altı Diyarının

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Kartal Masalı) (Boratav, 2009, s. 101-102), kimi masalda ise Zümrütü Anka Kuşu'dur (Elma Ağacı Masalı) (Günay, 1975, s. 505).

Yunus Emre'de de kuş sembolünün kullanımına şahit olunur. Yunus Emre'de kuş, göklere yükselebilmek için kendisine dönüşülen bir unsurdur. Bir beyitte dervişleri hüma kuşu olarak niteleyen Yunus Emre, bedeni bir kafes, ruhu da bir kuş olarak remzeder. Dosttan gelen haber bu kuşun uçmasını sağlar.

Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmuşu

Dervîşler hümâ kuşu çaylak u baykuş degül (167/3) (Tatçı, 2008b, s. 182)

Benüm cânım bir kuş durur gevdem anun kafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm (204/4) (Tatçı, 2008b, s. 230)

Yunus Emre'de semalara yükselişin yolu, kanatlanıp kuş olmak şeklinde de yer almaktadır. Ayrıca "ayaktık, baş olduk" ifadesinde de ayak yeryüzünü, baş da gökyüzünü sembolize eder (Guénon, 2012, s. 182). Bu manada yerden göğe yükselişin ifadesi hem baş olmakla hem de kanatlanıp uçmakla ifade edilmiş olmaktadır:

Kurıydık yaş olduk ayagıduk baş olduk

Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdü'llâh (292/3) (Tatçı, 2008b, s. 309)

Uçmak için kanatların temin edilmesi kendi kaderini aşan insanı temsil ederken, havada yükseliş kapasitesi ise hakikate yakınlığın göstergesidir (Eliade 2015 a, s. 122). Kanatlı kuş olmanın erişilmesi umut edilen bir durum olduğu, kanatsız kuş olmanın ise gurbette kalmakla denk olduğu Yunus Emre'nin şu beytinde yer almaktadır:

Kanadsuz kuşlayın kaldun yabanda

Kanadlu kuşlara kanda iresin (279/5) (Tatçı, 2008b, s. 297)

"Göğe yükselme" ve "uçma" tüm insanlığın ortak deneyimidir. Kuş, "ruhun kanatları" betimlemesiyle birlikte ruhun temsilidir. Bu semboller "yükselme" imgesinin önemini ortaya koymaktadır (Eliade, 2017, s. 117). Hazret'e uçma gayesinde olan tene giren ruhun, kuş ile sembolize edilmesi Yunus Emre'de pek çok beyitte karşılaşılan bir durumdur:

Kan degül benüm aşum hırs u hevâ yoldaşum

Hazret'e uçar kuşum meger tene girmişem (227/4) (Tatçı, 2008b, s. 251)

"Uçma", "göğe yükselme" deneyiminin yansıması olarak ritüel ve inanç kategorilerinde mevcuttur. Aynı zamanda "uçma", kimilerinin öz iradeleriyle bedenlerinden ayrılma ve "tinsel olarak" üç kozmik bölgeye yolculuk yapabilme becerilerinin uzamsal terimlerle ifadesidir (Eliade, 2017, s. 113). Uçma ve göğe yükselme motifinin Andersen Masallarından olan "Cennet Bahçesi" masalında da kullanılan bir motif olduğu dikkati çekmektedir. Masal kahramanı olan prens, Cennet Bahçesi'ne doğru Doğu Rüzgârı'nın sırtında uçarak bir yolculuk yapar. Prens, bulutların üzerinde, çok yükseklerde hızlı bir şekilde uçarak ve ardından bir mağaradan geçerek Cennet Bahçesine ulaşmaktadır. Düşülen Cennet'e tekrar erişilme gayesini taşıyan bu masalda kahraman, insanlığın başlangıç durumuna erişmektedir (Andersen, 2009, s. 157-168).

Altay-Buuçay destanında da tanrının kızını getirmek için gökyüzünün derinliklerinde uçan, kartal şekline giren, kahramanın atıdır. Bu destanda Gök Tanrı'nın kızı tarafından yeniden hayata döndürülen kahramanı, onun atı yeryüzüne indirmektedir (Reichl, 2017, s. 321). Hz. Muhammet (SAV)'i göğe

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

yükselten “Burak” kanatlı bir at olarak bilinir. Aynı şekilde bu destanda da kahraman yeryüzüne atı ile indirilmekte ve bu at göğe kartal şekline bürünerek yükselmektedir. İnişte at şeklini muhafaza eden at, göğe yükselirken kanatlanmak durumundadır. Nitekim semavi âleme yükselmek belli bir durum değişimini zaruri kılmaktadır. Kurgusal düzlemde de yükseliş ve iniş şemasını barındıran bu motif kahramana ve onun atına has olan bir özellik olarak belirlemektedir.

Yükselme ve gökyüzüne ulaşma kutsallığın ve tanrı katına ulaşmanın ifadesidir. Göğün katlarıyla iletişim kurabilmek tanrılaşma olarak nitelenir (Eliade 2015 a, s. 122). Nitekim Yunus Emre de göksel tecrübesini şu beytinde ifade etmektedir:

Gördüm göğün meleklerin her biri bir cünbişdedür

Hak Çalab'un zikrin ider İncil ü hem Kur'ân benim (177/5) (Tatçı, 2008b, s. 192)

İnsan kendisini yeryüzüne bağlayan bağları koparma arzusunu taşımaktadır. Kozmik baskıların ve ekonomik güvensizliğin neticesi olmayan bu durum, dünyada eşsiz bir varoluş tarzına sahip olan tek varlık olan insanın kendisini oluşturan bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın bulunduğu düzlemde kopma anlamını içeren “uçma”, aşkınlığın ifadesidir. İnsan olma koşulunun ötesine geçmeyi, aşırı “tinselleşme” yoluyla bu koşulu dönüştürme özlemini yansıtır. (Eliade, 2017, s. 118-119).

Bir kuş olup uçmak gerek bir kenâra geçmek gerek

Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola (327/2) (Tatçı, 2008b, s. 349)

Ölümsüzlüğün fethi, yüksek varlık mertebeleriyle bağlantının sağlandığı yer olan insan mertebesinin merkeziyle yeniden bütünleşmedir. Ölümsüzlüğün fethi anlamına gelen bu irtibat, kuşdilini bilmek şeklinde sembolize edilmektedir. Bu nedenle kuşlar, yüksek varlık mertebelerinin sembolüdürler (Guénon 2022, s. 90). Bu itibarla kuşdilini bildiğini dile getiren Yunus Emre'nin, yüksek varlık mertebeleriyle bağlantıyı sağladığını, kendi merkezi ile bütünleştiğini ve bu doğrultuda ölümsüzlüğü fetheden bir kahramana dönüştüğünü söyleyebilmekteyiz:

Bi-çâre Yünus'un sözün key 'âşık gerek anlaya

O kuş dilidür n'eylesün ol dinlenmez ötmeyince (325/7) (Tatçı, 2008b, s. 348)

Ayrıca kuşdili, meleklerle özgü iletişimi (angelic communications) de sembolize etmektedir (Coomaraswamy, 2007, p. 104). Özellikle masallarda etkin bir şekilde rol oynayan bu sembolizm yüksek varlık seviyeleriyle irtibata geçebilmenin vasıtası olarak önemli bir işlev ortaya koymaktadır. Bunun örneklerini “Üç Limon Kızı” ve “Mercan Kız” masallarında görebilmekteyiz (Tezel, 1938, s. 35; Alangu, 1961, s. 215-219). Yunus Emre'de kuşdili, âşıkların dilidir:

'Âşık dilin bilmeyen yâ delüdür yâ dehrî

Ben kuş dilin bilürem söyler Süleymân bana (12/9) (Tatçı, 2008b, s. 35)

Dikey eksen, aynı zamanda “Gökyüzü'nün Yolu” olarak değerlendirilmektedir. “Gökyüzü'nün Yolu”, “Yeryüzü'nün Yolundan” daha üstün kabul edilmektedir. Nitekim karanlıklar içindeki insan “Gökyüzü'nün Yolu”ndan uzaklaşarak “Yeryüzü'nün Yolu”nda karar kılmıştır (Guénon, 2012, s. 39, 68). Bu itibarla dikey eksen, “Gökyüzü'nün Yolu”dur ve inisiyatik süreçlerde yol kat etmeyi temsil eder. Yunus Emre'de yedi cehennem de sekiz cennetin de bir yolu vardır:

Yidi Tamu sekiz Uçmak

Her birinin vardır yolu

Her bir yolda yüz bin çârsû

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Allâh sana sundum elüm (184/16) (Tatçı, 2008b, s. 204)

“Yeryüzü’nün Yolu”, beşerî düzlemde yatay manada gelişim gösteren şahsi yeteneklerin hiyerarşisini ve bireyselliğin tüm yayılımını ortaya koyar (Guénon, 2013, s. 51; Guénon, 2017, s. 32). Yönünü yeryüzüne dönen insan, dünyayı ve nimetlerini amaç edinir. Yunus Emre de dünya nimetlerini görüp aldanan insanın durumunu izah ederken yeryüzü anlamında “ferş” kelimesini kullanır ve buradaki aldanişı dile getirir. Yeryüzünün aldatıcılığı insanı “Gökyüzünün Yolu”na girmekten alıkoyar:

Bu Ferş'i gördük aldanduk henüz 'Arş'a iremedük

Bu 'Arş'a Ferş'e iy hâce gör e ferrâş olan kimdür (30/4) (Tatçı, 2008b, s. 53)

Yeryüzü aynı zamanda yatay düzlemi; bir diğer ifadeyle beşer durumunun kendisini ifade etmektedir. Yatay düzlemin ifadesinde kullanılan beşerî durumun üstünde olan her şey Kozmos’un “semavî” veçhelerini temsil ederken, altında olan her şey ise “arzî” veçheleri sembolize eder. Bu iki veçhe gökyüzü ve yeryüzüdür. Bu her iki boyuta denk gelen tesirler iki zıt eğilimi oluştururlar. Bu tesirlerin üst yarısı yükselen, alt yarısı ise alçalan yönde hareket eder (Guénon, 2012, s. 169). Yunus Emre’de dünyada gaflet içinde geçen ömür bozulmuş ve yok oluş suyunu içirir. Dervişin sırrı ise bedeni ile yeryüzüne ait olmakla birlikte, ruhu ile Arş’tan uçup yükseliş yolculuğunu gerçekleştirebilmesidir:

Her kim gaflet içre geçer cânı zevâl suyn içer

Derviş sırrı 'Arş'dan uçar gerçeği yir yüzindedür (54/8) (Tatçı, 2008b, s. 79)

Hermetizmin temel öğretisinde madde karanlık ile ruh da ışık ve aydınlık ile özdeş kavramlar olarak kabul edilir. Yeryüzü hayatı bir imtihan süreci olan ruhun maddeyle mücadelesini içermektedir. İmtihani kazanmak ruhun ve ölümsüzlüğün nuruna erişmesidir. Bu erişim yükselerek sağlanır. Bu kozmolojide uzayın en altında dünya, yani ölümlülük mekânı konumlanmaktadır. En yukarıda ise ölümsüzlük yeri olan Zuhâl yıldızı yani Satürn mevcuttur. Parlak bir ışık içinde tasvir edilen Zuhâl yıldızı, ruhların kendisinden koparak dünyaya düştüğü, ilk aklın bütün sırlarını taşıyan yedinci kattır. Düşüşle birlikte aşama aşama karanlığa iniş gerçekleşir. Kısa bir süreliğine yeryüzüne inen ruh için bu düşüş bir imtihandır. Maddeyle birleşen ruh, bu bedenlenmeye rağmen maddeye boyun eğmeyecektir. Külli ruhun bir parçası olan ruh, eğer imtihanı kazanırsa yedi kat göğe başarıyla yükselerek ölümsüzlüğe erişecektir (Kılıç, 2017: 147-148).

İbn Arabî’de göklerin en aşağı ucu Yerküre’dir ve “sabitlerin merkezidir” (Borella, 2016, s. 54-55). Beşeriyeti temsil eden yeryüzü, zuhurun gerçekleşebilmesi için de bir “zemin” veya “dayanak” durumundadır. Bu itibarla yukarıdan aşağıya doğru inen semavî güç ve tesirler için bir dayanıklılık ortaya koyar (Guénon, 2012, s. 35-36). Yeryüzü, Gökyüzünün zorunlu tamamlayıcısı durumundadır. Bu nedenle beşerî âlem sabiteyi temsil ederken, semavî âlem çevrimi ve dönüşü temin eder. Dönen felekleri tutan yeryüzüdür. Bunun Yunus Emre’deki ifadesi ise şu şekildedir:

Bu yir altun taş gibi deprenmez kâ'im turur

Bu gök üstün taş gibi gerek kim her dem döne (313/6) (Tatçı, 2008b, s. 334)

Senündür 'Arş u Kürsî Levh ü Kalem

Döner çarh yer tutur hoş hikmetün var (48/11) (Tatçı, 2008b, s. 72)

Yeryüzünün temsili olan beşer durumunun merkezi arzî kutup, evrenin merkezi ise semavî kutup olarak düşünülmektedir. Bu minvalde arzî kutup “gerçek insan” a ait olan yer; semavî kutup ise “aşkın insanın” “yeri” olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte arzî kutbun, semavî kutbun yansıması olduğu belirtilmektedir. Merkezin temsilcisi olan arzî kutup, Gökyüzü’nün Etkisi’ni doğrudan gösteren

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

noktadır. Bu iki kutbun birbirine bağlanması Dünya Eksenini ile sağlanmaktadır (Guénon, 2012, s. 189-190). Yunus Emre'de yerden göğe direk olarak tanımlanan erenlerin himmeti, kâmil insanın iki kutbu birleştirmek için oluşturduğu eksendir:

Hak ere benüm didi varlığın erde kodı

Erenlerin himmeti yirden göge direkdür (84/5) (Tatçı, 2008b, s. 107)

Farklı coğrafyalarda yaşayan çeşitli topluluklardaki inanışlarda cehennem, dünyanın merkezi ve “göğün kapısı” aynı eksen üzerinde konumlanmaktaydı. Bu üç kozmik bölge arasında geçişler bu eksen vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Tarihöncesi çağlardan itibaren kanıtları olan bu inanışta bir ağaç gövdesi, Kozmik Dağ'ın tepesi ve dünyanın merkezini gök ile birleştirmektedir. Başlangıç durumuna ilişkin bu inanışta yer ile gök arasındaki bağlantının ve iletişimin doğallığı söz konusudur. Ancak ayinsel bir hatadan ötürü, gök daha da yükseklerle çekilmiştir. Bunun neticesinde sadece bazı özel insanlar ve kahramanlar yalnızca kendileri için ve geçici bir süreliğine bu bağlantıyı sağlayabilmektedirler (Eliade, 1992, s. 20).

Kwakiutlilerin mitlerinde bakır bir direk dünyanın eksenini sembolize etmekteydi. Dünyanın merkezi olan “gök, yer ve öteki dünya”nın bulunduğu bir nokta bu üç bölgeyi kesmektedir. Erkekler bu bakır merdivene tırmanmak suretiyle hem cehenneme inebilmekte hem de yukarıya doğru bir açıklığa, gökteki dünyanın kapısına gidebilmekteydi. Şamanların törenleri ve iyileştirme seansları gibi uygulamalarda göğe sembolik yükselme anlamını taşıyan tırmanma, asli anlamını kaybederek bir rit olarak devam edegelen ritüeldir. Nitekim semavi varlıkların tamamıyla unutulması durumunda dahi semavi kutsallığın hatırası mevcudiyetini korumaya devam etmektedir (Eliade, 2015, s. 144, 158). Göğe yükselme, ritüel, mit, rüya ve psikoloji düzlemlerinde de yer bulan merdivenden çıkma ve dağa tırmanma gibi çeşitli semboller en derin psikik seviyede bir “diriliş”, “yenilenme” veya “yeniden bütünleşme” gibi deneyimleri işaret etmektedir (Eliade, 2017, s. 132-133). Bu uygulamalar ve semboller hakikatte yer ile gök arasında kurulmaya çalışılan eksen sembolik düzeyde tesis etme gayesini gütmektedir.

“O yeryüzünden gökyüzüne yükselir ve tekrar gökyüzünden aşağı yeryüzüne iner ve böylelikle yukarıda bulunan şeylerin ve aşağıda bulunan şeylerin gücünü kazanır”. Hermetik Zümrüt Levha'da yer alan bu ifade, “yükseliş” ve “inış” şemasını barındırmak suretiyle inisiyatik bir bağlam da sunmaktadır. Burada mevcut olan bir yükseliş durumunu, zaruri olarak bir inış takip etmektedir. Bu ritin gizli anlamlarını tam olarak gerçekleştirilebilen kişi, özümsemiği Gökyüzü'nün tesirlerini yeryüzü tesirleri ile birleştirdiği aşağı âleme taşıyabilir (Guénon, 2012, s. 117). Yunus Emre'nin şiirinde de açığa çıkan bu aracılık rolü hem göğün hem de yerin bütününe kapsayan bir bilinç düzeyine erişmişliği yansıtır:

Geh yıkam gâhî yakam yir yüzini perrân idem

Geh varam 'Arş'a çıkam hem şâh olam sultân olam (201/18) (Tatçı, 2008b, s. 225)

Mun'im oldum yoksul iken benüm oldı kevn ü mekân

Şarka vü garba ser-te-ser yire göge toldum ahî (370/10) (Tatçı, 2008b, s. 393)

Gökyüzü ve yeryüzünün ayrılmasından önceki ilkesel duruma ulaşan insan için artık eksen kalmaz. Kendisini eksenle özdeşleştirme oranında, eksen tek bir noktaya indirgeyene kadar “yutar”. Bu nokta tüm durumların imkânını içermektedir. Bu durumda zamansal ardılık yok olur, eş zamanlılığa dönüşür. Böylece o artık “her şey olan” merkezdir (Guénon, 2012, s. 197-200). Erişilen bu eşzamanlılık durumu Andersen Masalları'nda karşımıza çıkmaktadır. “Cennet Bahçesi” masalında göğe yükselip cennete ulaşan kahraman, orada bilgi ağacını, yılanı, Adam ve Eve'i görmektedir. Cam levhalarda insanlığın tüm hikâyelerini izleyen kahraman şaşkınlık içindedir. Cennet Perisi orada zaman kavramının anlamını

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

yitirdiğini açıklar (Andersen, 2009, s. 168). Bu masalda da kurgusal düzeyde erişilmiş bir cennet tasavvuru ve orada bulunmanın fizik yasayı aşan boyutu ortaya çıkmaktadır.

Merkeze yerleşen insan “sonsuzluğun” içinde yer aldığı ve “sınırsızlık”ta yok olduğu için artık kimse ile çatışmaz. Onun mekânı artık çıkış ve kurtuluş yoludur. Var oluşun temel ilkesine birleşmiş olan merkezde konumlanan insan, hiçbir varlığın zarar veremeyeceği bir konuma yükselmiştir (Orçan, 2022, s. 151; Guénon, 2016, s. 60-61). Merkez olan insan için artık bir bütünlük söz konusudur. Gök de yer de birdir. Tüm zamanlara hâkimdir. Varlığın başlangıcı ve sonu, bilgisi dâhilindedir. Yunus Emre’de erişilen bu mertebenin tezahürleri “*Divan*”ında oldukça geniş yer bulmaktadır:

Gezdüm cümle ‘âlemi ‘Arş u Levh ü Kalem’i

‘İlm-i kitabı dahî delil beyân içinde (339/2) (Tatçı, 2008b, s. 358)

İnsanın insanlık hâli içerisinde ulaşamayacağı bir boyut olan “çok yukarısı”, insanüstü güçlere ve varlıklara ait bir makamdır. Bu nedenle oraya kadar yükselebilen kişi insan olmanın ötesine geçerek doğaüstü bir varlık düzeyine erişir (Eliade 2019, s. 105). Bu varlık düzeyi de merkezde konumlanmanın sunduğu üstünlüğü ve bütünlüşmeyi yansıtır.

Nitekim Yunus Emre’nin “Benem” redifli şiirleri bu var oluşsal durumun yansımalarını tüm detaylarıyla aksettirmektedir:

Deniz yüzünden su alup sunî virürem göklere

Bulutlayın seyran idüp ‘Arş’a yakın varan benem (177/3) (Tatçı, 2008b, s. 192)

Yıldırım olup şakiyan gökde melâik tokıyan

Bulutlara hüküm sürüp yağmur olup yagan benem (177/4) (Tatçı, 2008b, s. 192)

Mûsâ Peygamber ile bin bir kelime kıldum

‘İsâ Peygamber ile göklere çıkan benem (185/5) (Tatçı, 2008b, s. 205)

4.Sonuç

Dikey geçişliliği esas alan bir yaklaşımla çözümlenmeye çalışılan varlıksal durumun yükselmesi süreci, içinde üç temel aşamayı barındırmaktadır. Beşerî bilinç düzeyini temsil eden yeryüzü, bilincin alt alanlarını kapsayan yer altı ve gerçek manada inisiyasyon sürecinin başlangıcı sayılan göğe yükseliş yolculuğu, inisiyatik merhalelerin açılımını sunmaktadır. Bu inisiyatik süreçlerin ifadesinde cehennem-araf- cennet şeklinde de mekânsal bir tasvir ortaya konmaktadır. İnme-çıkma-yükselme şemasını barındıran bu sembolizm; kaynağı mitolojiye dayanan, kadim medeniyetlerin hayatında yer teşkil eden kutsalla olan irtibatın ve fiziki yasayla bütünlük içinde değerlendirilen metafizik yasanın yansımalarını içermektedir. Mitten, eski destanlara ve masallara geçiş yaparak varlığını koruyan bu sembolizm, edebî metinlerde de karşılaşılan evrensel bir kullanım arz eder. Anlatı geleneğinde dışsal bir tezahür, fantastik bir yolculuk şeklinde yer alan aynı sembolizm, Yunus Emre’de içsel yükseliş yolculuğunun aşamalarıdır. Her ne kadar tasvirlerde somut sembolizmler, teşbihler kullanılsa da bunların mikrokozmetik düzeyde insanın bilinç hâllerine tekabül eden veçheler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yunus Emre tarafından verilen geniş tasvirlerin ardından bunların cümlesinin vücutta bulunduğu dile getirilmesi, üç âlemin makrokozmetik açıdan tanımlanmasından sonra insan vücudundaki tekabülîyetine değinilmesi zahirbatın bütünlüğünü aksettirmek gayesini gütmektedir. Varlık birbirine bağlı bir tezahürat zinciri ortaya koymaktadır. Bu nedenle görünen her varlık, bir üst düzey gerçekliğin yansımından ibarettir. Bu itibarla kullanımı görülen her bir unsur mutlak surette başka bir gerçeklikle bağlantı ağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla üç âlem hem birbirleriyle bağlantıyı sağlayan dikey eksenini hem de bu bağlantıların aradan kalkıp da bütünlüştüğü başlangıçtaki birliği ihtiva etmektedir. Nitekim folklorda karşılaşılan kahramanın ölümsüzlüğe erişmesi anlamında “göğe yükseliş” şeklinde tanımlanan kozmik

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

yolculuğun nihayeti, bu başlangıçtaki birliğe erişilmesinin ifadesini sunmaktadır. Yunus Emre'de ayrışan âlemlerin ayrıntılı tasviri, bu âlemlerde yaşanan geçişlerin sunumu söz konusudur. Bununla birlikte bu âlemlerin bütünleştiği eş zamanlı bir bilinç düzeyine erişilip tüm zamanlara şahitlik edildiği beyitlerden açığa çıkmaktadır. Başlangıçtaki birliğe erişmenin bir başka ifadesi de olan kahramanın ölümsüzlüğü elde etmesi gerek folklorda gerekse de inisiyatik yolculukta maksada ermenin ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Andersen, Hans Christian (2009). *The Complete Fairy Tales*. London: Wordsworth Editions.
- Alangu, Tahir (1961). *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alighieri, Dante (2020a). *İlahi Komedyâ Cehennem*. (Çev. F. Timur) 12. Basım. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Alighieri, Dante (2020b). *İlahi Komedyâ Araf*. (Çev. F. Timur) 10. Basım. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Alighieri, Dante (2020c). *İlahi Komedyâ Cennet*. (Çev. F. Timur) 9. Basım. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Armstrong, Karen (2013). "İman ve Modernlik", *Geleneğe İhanet Modernitenin Manevi Krizine Dair Makaleler*. (Haz. H. Oldmeadow, çev. T. Uluç) İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 105-121.
- Arslan, Mustafa (TY). "Türk Destanlarında Evren Tasarımı", file:///C:/Users/User/Desktop/%C3%9C%C3%87%20ALEM%20TASAVVURU/arslan_evren_tasarimi.pdf, ss. 1-11.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1, 2*. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, Pertev Naili (2009). *Az Gittik Uz Gittik*, 5. Basım. Ankara: İmge Yayınları.
- Borella, Jean (2016). *Dinsel Simgeciliğin Bunalımı*. (Çev. L. F. Topaçoğlu) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bütüner, Şahin (2020). *Masal ve Mitoloji: Türk Masallarında Kültürün Çözümlemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coomaraswamy, Ananda K. (2007). *Figures of Speech or Figures of Thought?, The Traditional View of Art*, Second Edition, World Wisdom: Canada.
- Çelepi, Mehmet Surur (2016). "Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi", *Sosyal Ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 38. Ankara, ss. 111-134.
- Çobanoğlu, Özkul (2001). "Türk Mitolojisi", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss. 5-86.
- Çobanoğlu, Özkul (2001). "Türk Destanları", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss. 86-480.
- Çobanoğlu, Özkul (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, Mircea (1992). *İmgeler Simgeler*. (Çev. M. A. Kılıçbay) Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea (1993). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. S. Rifat) İstanbul: Simavi Yayınları.
- Eliade, Mircea (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*. (Çev. M. E. Özcan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, Mircea (2015 a). *Dinler Tarihine Giriş*, 2. Basım. (Çev. L. A. Özcan) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2015 b). *Doğuş ve Yeniden Doğuş İnsan Kültürlerinde Erginlenmenin Dinî Anlamları*. (Çev. F. Aydın) Ankara: Kabalcı Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2017). *Mitler, Rüyalarda ve Gizemler*. (Çev. C. Soydemir) Ankara: Doğu Batı yayınları.
- Eliade, Mircea (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası*. (Çev. A. Berktaş) 2. Basım. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2022). *İnisiyasyon, Ayinler, Gizli Cemiyetler*. (Çev. A. Meral) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

- Erbay, Nazire & Özbek, Eren (2013). “Mistik ve Metafizik Bağlamda Bir Yolculuk Üçlemesi: ‘Hüsn-ü Aşk - Hacının Yolu – Simyacı’”, *Turkish Studies* - Volume 8/1, Ankara, p. 1355-1374.
- Guénon, René (1991). *Doğu ve Batı*. (Çev. F. Arslan) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Guénon, René (2010). *İnisiyasyona Toplu Bakışlar I-II*. (Çev. M. Kanık) Ankara: Hece Yayınları.
- Guénon, René (2012). *Büyük Üçlü*. (Çev. V. Sezigen) 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Guenon, Rene (2013). *Varlığın Mertebeleri*. (Çev. V. Yalsızuçanlar) İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Guénon, René (2014). *Dante ve Orta Çağ’da Dinî Sembolizm*. (Çev. İ. Taşpınar) 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Guénon, René (2016). *İslam Maneviyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış*. (çev. M. Kanık) İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı.
- Guénon, René (2017). *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*. (Çev. F. Topaçoğlu) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Guénon, René (2022). *Mukaddes İlmin Sembolleri* (Çev. F. Karaküçük) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Günay, Umay (1975). *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Basılmış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- İbrayev, Şakir (1998). *Destanın Yapısı*. (Aktaran: A. A. Çınar) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İncil (2023). *Tekvin 2, 2. ve 3. Bap*. (<https://www.bible.com/tr/bible/2028/GEN.2.KMEYA>). Erişim Tarihi 26.11.2023.
- Kılıç, Mahmut Erol (2017). *Hermesler Hermes, İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Kur’an-ı Kerim Meâli (2016). Haz. H. Karaman ve M. Çağrırcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Lings, Martin (1995). “Geleneğin Işığında Günümüzün Dünyası”, *Kutsalın Peşinde Geleneğin Işığında Modern Dünya*. (Ed. S. H. Nasr, K. O’Brien) (Çev. S. E. Gündüz) İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 233-245.
- Lings, Martin (2007). *Tasavvuf Nedir?* (Çev. V. Sezigen) İstanbul: Vural Yayıncılık.
- Milton, John (2006). *Kayıp Cennet*. (Çev. E. Günsel) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1988). *İnsan ve Tabiat* (Çev. Nabi Avcı) 2. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Orçan, Suzan (2011). *Türk Masallarında Renk İmgesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orçan, Suzan (2015). “Ölüp-Dirilme Metaforunun Mitolojik Kökeni ve Bunun Göstergesel Sunumu Olarak Kara-Ak Renkleri”, *Dört Kıtada Folklorun İzinde*: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı, Ankara: Hâkim Yayıncılık.
- Orçan, Suzan (2022). “Yunus Emre’de Korku, Sevgi ve Bilgi Cihetleri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 33(1), ss. 133-154.
- Orçan, Suzan (2023). *Geleneksel Edebiyat Teorisi ve Yunus Emre*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1994). *Türk Mitolojisi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pallis, Marco (2007). *Yol ve Dağ*. (Çev. C. Erengil) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Raine, Kathleen (2016). “Dikey Boyut”, *Her İnsan Bir Sanatçıdır*. (Hazırlayan B. Keeble, Çev. T. Uluç) İstanbul: İnsan Yayınları. ss. 241- 265.
- Reichl, Karl (2017). *Türk Boylarının Destanları*. (Çev. M. Ekici) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim ve Ali Duymaz (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Adres | Address*RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**RumeliDE Journal of Language and Literature Studies***e-posta:** editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124**e-mail:** editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

- Salt, Alparslan (2006). Neo-spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında Semboller. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Schwarz, Fernand (2019). Kadim Bilgeliliğin Yeniden Keşfi. (çev. A. M. Aslan) 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sümer, Necati (2021). “Kahramanın Yolculuğu Miti Çerçevesinde Mantıku't -Tayr Adlı Eserde Hakikat Arayışı”, Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal, 5 (2): ss-pp 31-48, Ankara.
- Tatçı, Mustafa (2008 a). Yunus Emre Divanı İnceleme, Cilt 1, İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (2008 b). Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin, Cilt 2, İstanbul: H Yayınları.
- Tevrat (2023), Yaratılış 2,3/Âdem ile Havva/İnsanın Günahı. https://turuz.com/storage/her_konu-2019-8/9081-Tevrat-Turkce-1609s.pdf. Erişim tarihi 24.11.2023.
- Tezel, Naki (1938). İstanbul Masalları. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Türkan, Kadriye (2008). Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Urgan, Mina (1986). İngiliz Edebiyatı Tarihi I. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yavuz, Salih Sabri (2020). “Mi'rac”, TDV İslam Ansiklopedisi, 30. Cilt, Ankara: TDV Yayınları, ss. 132-135.
- Yıldırım, Dursun (2002). “Türk Kahramanlık Destanları”. İslamiyet Öncesi Türk Destanları. Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu; Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yıldız, Naciye Ata (2015). Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar. Ankara: Akçağ Yayınları.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124